

Johannes de Doper beschuldigt Herodes en Herodias

96

1633

Gesigeneerd en gedateerd midden-rechts: I. Debacker A° 1633

Doek, 136,5 x 172 cm

Fries Museum, Leeuwarden, inv. 1983-58

Œuvrecat. A16

Nadat hij zijn eerste vrouw had verstoten, huwde Herodes Antipas (4 v. Chr.-39 n. Chr.), Tetrach van Galilea en Perea, zijn nicht Herodias. Deze had zich hiervoor laten scheiden van haar man, die een halfbroer van Herodes Antipas was. Johannes de Doper veroordeelde hierop in het openbaar de volgens de Joodse wetten onrechtmatige verbinding van het paar, waarop hij op bevel van Herodes gevangen genomen werd en naderhand op aandringen van Herodias onthoofd. Backer toont het moment waarop Johannes met uitgestrekte arm naar Herodias wijst en de in woede ontstoken Herodes voorhoudt: 'Het is u niet geoorloofd de huisvrouw uws broeders te hebben' (Marcus. 6:18, zie ook Mattheus 14: 4).

De hier afgebeelde scène is een iconografische rariteit die slechts zeer zelden werd afgebeeld. Een van de weinige uitzonderingen in de Noordelijke Nederlanden vormt een kerkraam uit 1556 naar ontwerp van Jan van Zijl in de zuidelijke kooromgang van de Sint-Janskerk in Gouda.¹ Hierop zijn Herodes en Herodias echter tronend voorgesteld met Johannes staand aan de linker beeldrand. Afgezien van het onderwerp bestaat er geen verband met Backers schilderij, waarin vooral de prominente weergave van Herodias opvalt. In de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne series van de zogenoemde vrouwenlisten belichaamt Herodias de fatale invloed van machtswellust en hebzucht waarvan mannen het slachtoffer kunnen worden.² In deze context wordt ze voornamelijk afgebeeld tijdens het feestmaal van Herodes samen met haar dochter Salome, die haar het hoofd van Johannes aanreikt. Volgens de beschrijving in een Amsterdamse veilingcatalogus van 1770 heeft ook Backer deze scène uitgebeeld.³ Aanzet tot de weergave van de beschuldiging door Johannes de Doper vormde mogelijk een onbekend werk met hetzelfde onderwerp van zijn leermeester Lambert Jacobsz. dat in zijn in oktober 1637 opgestelde inventaris als volgt wordt beschreven: 'een heerlijk stuck lantschap daer in Herodes met Herodiade Joannes den Doper comt besoecken in de vostine de carosse in het verschiep op haer wachtende L[ambert] J[acobsz.]'.⁴ De hier beschreven koets verraadt dat Backer zich alleen in de keuze van het onderwerp, maar niet wat de details betreft op het werk van zijn leermeester oriënteerde.

Een krijttekening van Backer in München (cat. 40) is zeer waarschijnlijk ontstaan als voorstudie voor de figuur van Herodias in het schilderij.⁵ Zoals in andere figuurstudies voor historiestukken stelde hij ook hier zijn model in vereenvoudigde en van de latere context onafhankelijke kleding voor die pas in het schilderij werd aangepast overeenkomstig het onderwerp. Accepteert men de tekening te München – ongeacht de kleine afwijkingen in de stand van het hoofd en armen – als voorstudie voor het in 1633 ontstane schilderij, dan moet deze eveneens in de vroege jaren dertig gedateerd worden.⁶

In München bevindt zich ook een 1678 gedateerde en tot nu toe ongeïdentificeerde pentekening, die zeker ook het door Backer voor-

gestelde onderwerp toont.⁷ Met het oog op de zeldzaamheid van het onderwerp, de schikking van de figuren en andere compositionele verwantschappen is het denkbaar dat de anonieme tekenaar bekend was met Backers schilderij. Overeenkomsten in de schikking van de figuren – hoewel spiegelbeeldig en met geheel afwijkende proporties – toont een aan Salomon Koninck toegeschreven tekening in het Leidse prentenkabinet waarvan het onderwerp betwist wordt.⁸

Eind 1632 of begin 1633 trok Jacob Backer naar Amsterdam.⁹ Het 1633 gedateerde schilderij is vermoedelijk kort na zijn aankomst in Amsterdam ontstaan. Backer bleef daar aanvankelijk het voorbeeld volgen van zijn leermeester Lambert Jacobsz., die in zijn werken – naast hele figuren – veelvuldig driekwart-figurige composities verkoos, waarin de vaak bijna levensgrote figuren dicht aan de voorste beeldrand geplaatst zijn. Daarbij gaat het vaak om dialoogscènes waarin de protagonisten confronterend tegenover elkaar staan.¹⁰ Voorbeeld voor dit soort composities waren verwante werken van Peter Paul Rubens, zoals bijvoorbeeld zijn *Christus en de overspelige vrouw* van rond 1615.¹¹ Dat Lambert Jacobsz. en – met hem – ook zijn leerling de dialoogscènes van Rubens vaker als inspiratiebron gebruikte, toont Backers *Cijnspenning* te Stockholm,¹² die eveneens in de vroege jaren 1630 moet zijn ontstaan. Hoofdkenmerken van de compositie en vooral van de Christusfiguur – die door Lambert Jacobsz. al eerder in een *Cijnspenning* geciteerd werden – gaan terug op het schilderij met hetzelfde onderwerp van Rubens in San Francisco.¹³ Met dit werk van Rubens kunnen de beide schilders bekend zijn geweest door de door Claes Jansz. Visscher uitgegeven prent.¹⁴ Zeer waarschijnlijk was Backer ten tijde van het ontstaan van de Johannes-scène ook vertrouwd met werken van Rembrandt, wat zich vooral laat aflezen aan de theatrale, oriëntaliserende kostumering van het vorstenpaar. In zijn geheel echter overheerst in dit vroege schilderij nog duidelijk de oriëntering aan het voorbeeld van zijn leermeester Lambert Jacobsz. VM

1 Zie Gouda 2002, p. 140 met afb. van het karton.

2 Voor Herodias in de context van de vrouwenlisten, zie Bleyerveld 2000, pp. 66, 75, 79-80, 84, 101, 106-107, 114-115.

3 Zie Bauch 1926, p. 77, nr. 14.

4 Citaat naar Bakker 2008, p. 290, nr. [36]; zie ook Straat 1925, p. 74, nr. 36.

5 Bauch 1926, p. 105, nr. 239 (zonder verwijzing naar het schilderij).

6 Sumowski (*Drawings* I, nr. 34x) dateert de tekening rond 1640/45 (zonder verwijzing naar de samenhang met het schilderij).

7 Vroeger op basis van een valse signatuur aan Hendrik van der Borch 11 (1614-voor 1676) toegeschreven. Zie Wegner 1973, tekstdeel, p. 55, nr. 300 met afb. 106 (als 'onbekende scène').

8 Zie hiervoor Guido Jansen in Amsterdam/Groningen 1983, p. 94, bij nr. 2. Voor de tekening zie Sumowski *Drawings* v1, nr. 1534x met afb.

9 Zie Jaap van der Veen in deze catalogus, pp. 17-18.

10 Zoals bij *De gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard* te Besançon, die Lambert Jacobsz. rond 1629/30 schilderde; zie Sumowski v1, pp. 3718, 3913, nr. 2315 met afb.

11 Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, inv. 3461; zie recentelijk Brussel 2007, p. 71, nr. 1 met afb.

12 Œuvrecat. A3.

13 Voor het schilderij van Lambert Jacobsz., waarvan de huidige verblijfplaats onbekend is, zie Bauch 1926, p. 71, nr. 22 met afb. Het schilderij van Rubens bevindt zich in het Fine Arts Museum of San Francisco (de Young Art Fund 44.11).

14 Voor de prent, zie Voorhelm Schneevogt 1873, p. 36, nr. 211.

